

Cine Cine Bago Quiere: Homoseksuwalisasyon ng Espasyo ng Sinehan

(Cine, Cine Bago Quiere: The Homosexualization of the Moviehouse Space)

Chuckberry Pascual

Abstrak

Sa paggamit ng mga teorya ng kasarian, espasyo, at seksuwalidad, sinuri ng pag-aaral ang pagkabuo ng espasyo ng sinehan bilang espasyong homoseksuwal. Sa pagtalunton sa kasaysayan ng homoseksuwalisasyon ng espasyo ng sinehan, at paggalugad sa "kalupaan" ng mga sinehan sa Recto na napiling pag-aralan---ang Roben, Dilson, Hollywood at Ginto---natukoy ng pag-aaral ang hindi pagiging matatag ng anumang uri ng espasyo, maging ang isang kontra-espasyong gaya ng espasyong homoseksuwal, dahil ang mga salik na bumuo rito ang siya ring nagiging sanhi ng pagbagsak nito.

(Utilizing theories of gender, space, and sexuality, the study focuses on the formation of the moviehouse as a homosexual space. By tracing the history of sexualization of the moviehouse space, and exploring the "field" of the chosen moviehouses in Recto---Roben, Dilson, Hollywood, and Ginto---space is found to be inherently unstable, even for counter-spaces like the homosexual space, because the factors that brought about its production are the selfsame factors that may cause its collapse.)

Mga Susing Salita: homoseksuwal na espasyo, etnograpiya, kasaysayan, Maynila, Recto, Queer studies

Keywords: space, homosexual space, ethnography, history, Manila, Recto, Queer studies

Relasyonal ang tradisyonal na pagpapakahulugan sa espasyo. Lagi itong kakabit ng panahon. Ayon sa *theory of relativity* ni Einstein, kailangan ang kahit dalawa man lang na *particles* para magkaroon ng espasyo. Ang pagkilos ng dalawang *particles* na ito naman ang bumubuo sa konsepto ng panahon, kung kaya nabubuo ang konsepto ng “*time-space*” (Barker 186). Ang espasyo para sa pag-aaral na ito ay isang *social construct*. Ang pagkabuo nito ay nakadepende sa iba’t ibang salik—pisikal, ideolohikal at kultural.

Ang espasyong homoseksuwal ay patungkol sa espasyong seksuwal na pinagtatanghalan ng homoseksuwalidad. Ito rin ay isang pisikal na espasyo kung saan may nagaganap na mga pagtatalik sa pagitan ng mga kapuwa lalaki.

Susi ang mga tambalang loob/labas, inklusyon/eksklusyon, kaalaman/kamangmangan at publiko/pribado sa pagsusuri sa sinehan bilang espasyong homoseksuwal. Makikita ang pagiging liminal ng espasyong homoseksuwal sa pagturol dito sa pamamagitan ng mga tambalang ito.

Nanunulay sa loob/labas ang mga sinehan. Napili silang pag-aaralan dahil sa kabila ng pagiging disimulado ng patsada ng mga ito, kilala naman sila bilang mga pugad ng gawaing seksuwal ng mga bakla. Kaya masasabing umiiral din ang kaalaman/kamangmangan: minamangmang ng mga sinehan ang mga tumitingin sa patsada at naniniwalang gaya lang ang mga ito ng iba pang sinehan.

Ang inklusyon/eksklusyon at publiko/pribado naman ay nagaganap nang baligtaran. Una, napapabilang ang mga nakakaalam sa isang komunidad, at naitataboy ang mga walang alam. Pero maaari ding naitataboy lalo ang mga bakla, dahil ang praktikang pang-espasyong ginagawa nila sa loob ng sinehan, ay nasa labas ng kurdon ng inaasahang tamang asal. Nababago naman ang konsepto ng pribado at publiko sa loob ng sinehan: nagiging pribado ang pampublikong espasyong ito. Pero naitatanghal pa rin ang pagkapubliko nito tuwing nagkakaroon ng mga *raid*.

Sa batas, publikong espasyo pa rin ang mga sinehan. Ang pagtatalik sa loob ng sinehan ay paglabag sa ika-200 artikulo sa ikalawang kabanata ng Revised Penal Code na pumapaksa sa mga paglabag sa *Decency and Good Customs*. Ayon sa ika-200 artikulo, ang sinumang gumawa ng *grave scandal* o anumang paglabag sa mabuting asal sa pampublikong lugar ay maaaring parusahan ng *arresto mayor* (pagkakulong ng isang buwan at isang araw hanggang anim na buwan) at *public censure* (hindi na maaaring mabigyan ng posisyon sa anumang pampublikong opisina.) Ayon naman sa seksyon B ng ika-201 artikulo ng Revised Penal Code, kabilang ang sinehan sa mga publikong lugar kung saan mahigpit na ipinagbabawal ang pagtatanghal ng

mga “‘imoral’ na dula, eksena o palabas.” Ang anumang paglabag rito ay maaaring mabigyan ng parusang *prision mayor* (pagkakulong na maaaring tumagal ng anim na taon at isang araw hanggang labindalawang taon) at multang anim hanggang labindalawang libong piso (Revised Penal Code).

Patutunayan ko sa papel na ito ang katotohanan ng pag-iral ng sinehan bilang espasyong homoseksuwal. Magsisimula ako sa historisasyon ng espasyo ng sinehan at susundan ng etnograpikong paglalahad ng mga praktikang pang-espasyo sa mga aktuwal na sinehang Ginto, Dilson, Hollywood, at Roeben. Ang apat na sinehang ito ay matatagpuan sa Recto Avenue (Dilson Theater at Hollywood) at Quezon Boulevard (Ginto Theater at Crown).

Homoseksuwalisasyon ng espasyo ng sinehan

Sa kaniyang pag-aaral sa ebolusyon ng kultura ng bakla, tinukoy ni J. Neil C. Garcia ang dekada 1970 bilang panahon ng seksuwalisasyon ng identidad ng bakla. Aniya:

the seventies mark the time at which the *bakla* becomes homo/sexualized as an identity: in other words, by this time, what begins to distinguish him from other people is not just his appearance and occupation, but also his sexual desire and/or practice, whose nature has come to be defined as 'same' (*homo*) (Garcia *Philippine Gay Culture* 71, nasa orihinal ang diin).

Mahalaga ang puntong ito dahil kadugtong ng seksuwalisasyon ng isang identidad ang pagtatanghal ng seksuwalidad ng identidad na iyon.

Itinanghal ang homoseksuwalidad sa pelikulang *Tubog sa Ginto* noong 1973. Tungkol ito sa isang pamilyadong lalaki na mayroong kabit na kapuwa lalaki. Noong 1978 naman ay ipinalabas ang *Tatay Kong Nanay* na nagtampok kay Dolphy bilang isang *transvestite*. Mayroon ding mga baklang tauhan sa mga pelikulang *Tinimbang Ka Ngunit Kulang* (1974) at *Maynila: Sa Kuko ng Liwanag* (1975) (Rodriguez, “*Lampas sa Pita*” 159-183). Nakatulong ang mga pampelikulang pagtatanghal na ito sa homoseksuwalisasyon ng espasyo ng sinehan: naipapakilala ng mga pelikula ang seksuwal na identidad ng mga bakla at nagaganap ang pagtatanghal ng homoseksuwalidad sa publikong lugar.

Kung paniniwalaan naman si Nick Joaquin, sa dekada 1970 nagsimulang magkaroon ng mga aktuwal na gawaing homoseksuwal sa ilang

sinehan. Tinukoy niya ang mga lumang sinehan sa Avenida (kilala ngayon bilang Rizal Avenue) at sa distrito ng Sta. Cruz bilang mga lugar kung saan maaaring rumampa (qtd. in Garcia “Philippine Gay Culture” 361-362). Binanggit din sa isang artikulo sa *Sunday Times Life Magazine* kasama ng Mehan Garden at *golf course* sa tapat ng Manila City Hall ang mga sinehan sa Quezon City at Maynila. Ang mga sinehang ito ay ang Delta, Circle, New Frontier, Coronet, Grand, Ever, Ideal, at Galaxy (Catipon qtd. in Garcia “Philippine Gay Culture” 94).

Mayroon na ring mga patunay ng mga homoseksuwal na gawain sa loob ng sinehan noong dekada 1980. Noong kasagsagan ng mga pelikulang *bold*, sinabi ng *entertainment columnist* na si Efren Esteban na, “[b]ukod sa mga lalaki, marami ring bakla ang naglalagi sa mga sinehan. Hindi lamang sila basta nanonood ng pelikula. Naroon din sila para mang-alIW ng mga lalaking hindi na makapagpigil” (Esteban “*Epekto ng Bold*”).

Ayon naman sa isang artikulo, nagkaroon pa noon ng “bakla *squad*” sa mga sinehan. Sa nais ng mga baklang “maghanap ng bagong kaibigan,” pinagsasamantalahan sila ng mga pulis. Ang tinaguriang bakla *squad* ay “mga pulis na walang ginawa kundi manita ng mga baklang nakikipagromansa sa mga call boy sa loob ng sinehan. Madalas ay kinukuartahan lamang ang mga bakla tapos ay pinawawalan. Ang mga call boy ay hindi nakakasuhan dahil ang mga ito ay ginagawang pain ng mga pulis sa mga bakla” (Sambo).

Patunay ang mga nabanggit na insidente sa itaas na nagpatuloy ang mga homoseksuwal na gawain sa loob ng sinehan hanggang noong dekada 1980. Pero iniaangkla ko ang mas malawakang homoseksuwalisasyon ng espasyo ng sinehan sa dekada 1990. Malaki ang kinalaman ng aktibismo at paglaganap ng kamalayang bakla sa lipunan sa pangyayaring ito.

Noong dekada 1990 unang nagkaroon ng HIV *workshop* para sa mga bakla na isinagawa ng Library Foundation (“*The Library Foundation*”). Sa dekadang ito rin nangyari ang unang pagmamartsa ng mga bakla: 25 Hunyo 1994 isinagawa ang unang *gay rights rally* ng Pro-Gay Philippines sa Quezon City Memorial Circle. Makalipas ang ilang araw, may isinagawa namang Gay Pride party sa Remedios, Malate (Garcia “Slip/Pages” 60-64; Malay; Sipin). Noong 6-7 Disyembre 1998 naman ginanap sa UP Vinzon’s Hall ang First National Lesbian and Gay Convention (Remoto “*Gaydar*” 93-96).

Noong 1994 nagkaroon ng kauna-unahang kurso ukol sa pag-aaral sa panitikang bakla sa Pilipinas. Isinama sa *curriculum* ng Department of English and Comparative Literature sa UP Diliman ang CL 198, Gay Literature: Writings, Theory and Criticism. Naging kontrobersiyal ang naturang kurso at

muli itong tinalakay ng programang *Probe Team* (Garcia “Slip/Pages” 65-69; Malay; Sipin).

May mga lumabas na mga makabuluhang pelikulang ukol sa bakla, tulad ng *Ang Lalaki sa Buhay ni Selya* (1997), *Miguel/Michelle* (1998), at *Pusong Mamon* (1998). Kapuri-puri ang pagtatangka ng mga pelikulang ito na bigyan ng panibagong representasyon ang bakla sa pelikula kaysa yaong nakasanayan nang pagtingin sa bakla bilang abnormal at katawa-tawa (Rodriguez “*Ang Pulitika*” 97-130).

Dumami rin ang mga babasahing seksuwal para sa mga bakla tulad ng *Chika Chika*, *Male View*, at *Valentino*, na malayang ibinebenta sa bangketa, kasama ng mga diyaryo at iba pang *magazine*. Nagtatampok ang mga *magazine* na ito ng mga kuwentong erotikong at halos hubad na mga larawan ng mga artistang lalaki. Maaaring sabihing nadama na kahit paano ang epekto ng tinaguriang “*pink peso*” sa ekonomiya.

Sa larangan ng panitikan, taong 1992 lumabas ang koleksiyon ni Tony Perez, *Cubao 1980 at Iba Pang mga Katha: Ang Unang Sigaw ng Gay Liberation Movement sa Pilipinas*. Ang libro ni Perez ang unang librong may gayong “sigaw.” Taong 1994 lumabas ang unang edisyon ng *Naiibang Pag-ibig: Pagiging Bakla sa Pilipinas* ni Dr. Margarita Go-Singco Holmes, koleksiyon ng mga liham ukol sa homoseksuwalidad sa kaniyang kolum na *Body/Mind*. Mahalaga ang libro ni Holmes dahil sa hindi mapanghusgang lapit sa danas ng bakla sa Pilipinas, na bihira pang marinig at/o mabasa noong panahon na iyon.

Taong 1994 din lumabas ang *Ladlad 1*. Panandang-bato ang antolohiyang ito na inedit nina Neil Garcia at Danton Remoto dahil sa pagiging kauna-unahang antolohiyang isinulat ng mga bakla, ukol sa mga bakla. Nasundan pa ito ng *Ladlad 2* makalipas ang dalawang taon.

Taong 1996 nailimbag ang mapaghawang pag-aaral ni Neil Garcia ukol sa ebolusyon ng kultura ng bakla, ang *Philippine Gay Culture: The Last Thirty Years*. Nakilala rin sa dekadang ito ang mga aminadong baklang manunulat na sina Nicolas Pichay, Chris Martinez, Rody Vera, Honorio Bartolome de Dios, at Eugene Evasco.

May mga akdang pampanitikan na lumabas sa *Ladlad* at *Ladlad 2* na gumamit sa sinehan bilang lunan ng mga gawaing homoseksuwal. Mahalagang salik ito sa homoseksuwalisasyon ng espasyo ng sinehan dahil ibinenta (at patuloy na ibinebenta) ang mga antolohiyang ito sa mahigit 70 *branches* ng National Book Store at ipinapabasa sa mga unibersidad sa loob at labas ng Pilipinas (Remoto Introduction xiv). Dahil ang mga akdang nakapaloob sa mga ito ay tungkol sa danas ng mga bakla mula sa panulat ng mga bakla, ang mga

sinuring akda ay masasabing gumamit ng *double address* (Hau 48-93). Inilarawan ng mga manunulat ang sinehan bilang espasyong homoseksuwal habang sila mismo ay nasa loob mismo ng espasyong ito. Mayroong pagkakaunawaang inaasahan ang mga tekstong pampanitikan mula sa mga mambabasang kapuwa bakla, at para naman sa mga “tagalabas,” nagsilbing *tour guide* ang mga baklang manunulat sa loob ng espasyong laan talaga para sa mga gawaing homoseksuwal.

Mahalaga ang litanya ng mga pangyayari sa itaas dahil mapapansin ang pagkakasabay ng pagpasok sa kamalayang panlipunan ng kultura ng bakla at ng pagkilala sa sinehan bilang espasyong homoseksuwal.

Ayon sa libro ni Jomar Fleras ukol sa tamang asal (*etiquette*) ng bakla, ang pagrampa (tinukoy ito sa libro bilang *cruising*) ay ang paggala ng isang bakla para maghanap ng lalaking makakasama sa isang gabi. Sa dalawang kabanata ng naturang libro, nagbigay ng mga tuntunin si Fleras sa dapat iasal at gawin ng isang bakla kung siya ang rarampa/a-aura/maghahanap (*Cruising*) at kung siya ang a-aurahan/mahahanap (*Getting Cruised*). Kabilang sa mga binanggit niyang rampahan (*cruising spot*) ang sinehan (Fleras 58).

Nabanggit din ang sinehan sa isang sulat kay Margarita Go-Singco Holmes. Kabilang ang liham sa kaniyang librong *Naiibang Pag-ibig*. Ayon sa sumulat, nagkakilala sila ng kaniyang kapareha sa isang sinehan sa Cubao, at doon sa loob ng sinehan sila “nag-*do*” o nagtalik (Holmes 83). At narito ang isa pang liham:

Nagpunta ako sa *sinehan* isang araw matapos makipag-away sa misis ko. Animated film ang palabas at inakala kong lalamig ang ulo ko. Maganda iyong visuals, pero mas maganda iyong soundtrack kaya ipinikit ko na lang ang mata ko at nakinig. Hindi ko namalayan, nakatulog pala ako. *Naalimpungatan lang ako nang may maramdaman akong kamay sa pagitan ng hita ko.*

Biglang-bigla, lumipat ako ng tatlong upuan palayo at sinulyapan ang taong iyon. Nagulat ako. Isa siyang mukhang barakong binata. Hindi siya mukhang bakla; maganda ang hitsura ng mukha na siguradong isang kindat lang mabibighani niya ang kahit sinong babae.

Nagpatuloy ang pelikula. Naalala ko ang biyenan ko na pinagmulan ng away namin ng misis ko. Nakakabagot na rin ang pelikula. Marahil bilang tanda ng protesta at pagrerebelde o dala ng kuryusidad, bumalik ako sa upuan malapit sa batang lalaking iyon. (Akin ang diin) (Holmes 88)

Grapikong paglalahad ng gawaing seksuwal ang susunod na mga bahagi. Tinapos ni Mr. Q ang kaniyang sulat sa mga tanong na puno ng pangamba. Sentral sa kaniyang mga problemang idinulog ang pagkalito sa kasarian, dulot ng paghanap-hanap niya sa naranasang pakikipagtalik sa kapuwa lalaki, at ang kaniyang namuong phobia sa *malls* at mga sinehan dahil nabosohan siya habang tsinutsupa.

Sa mga pambaklang *magazine* na nabanggit sa itaas, karaniwan ding binabanggit ang sinehan bilang lunan ng mga gawaing homoseksuwal. Bagaman kaduda-duda ang katotohanan ng mga sumusulat sa mga *advice column* sa mga naturang *magazine*, mayroon pa rin silang kontribusyon sa paghubog ng persepsiyon sa sinehan bilang espasyong homoseksuwal. Tingnan ang sipi mula sa sulat ng isang Delfin na taga-Paranaque sa *Intimately Yours*, Solomon...isang *advice column* sa *Chika Chika*. Sa kaniyang sulat, saan naglitanya din si Delfin ng iba pang popular na lugar ng *cruising* sa Maynila. Tumutugma ang kaniyang mga inilista sa artikulo sa *Sunday Times Life Magazine* sa itaas. Ang kaniyang karanasan sa sinehan ang napiling ikuwento dahil aniya, ito ang hindi niya makalimot-kalimutan: “Sa college days ko nalasap ang mga nakababaliw na eksena sa buhay ko. *Rumarampa ako sa buong Maynila na walang hassle. Lalo na sa Intramuros, City Hall, Chocolate Hills, etc. Pero hindi iyon ang ikukuwento ko. Mas masarap ikuwento 'yung nangyari sa akin sa isang sinehan sa may bandang Avenida*” (Akin ang diin) (“*Natikman na labat*”).

At ang isa pang sulat na mas grapiko ang paglalahad ng engkuwentrong seksuwal, mula naman sa isang Toffee '99 na taga-Pampangang:

Nanood ako noon ng sine sa isang second run theatre dito sa amin sa Angeles City. Medyo bold ang palabas at pumuwesto ako sa may bandang gitna. Nagsisindi ako ng sigarilyo nang may lumapit sa aking guy. Nakisindi siya sa akin at pagkatapos ay naupo siya sa tabi ko.

Hindi ko siya pinansin. Pero ramdam ko ang paggapang ng isa niyang kamay sa may bandang hita ko...Naramdaman kong pinisil-pisil na niya ang alaga ko. (“*Tatlo...Magkasalo*”)

Halos ganito rin ang nilalaman ng sulat ng isang Betty Boop ng Sampaloc sa *advice column* na *I Confess* sa isa pang pambaklang *magazine*, ang *Click Poster*. Dalawang karanasang seksuwal naman ang ikinuwento niya na diumano ay naganap sa Isetann Cinerama at Ever Cinema na parehong nasa Recto, Maynila (24). Ganito rin ang nilalaman ng sulat ni Sherwin M. ng Pandacan sa *Sunflower Club*, *advice column* sa *Gigolo*: may nakilala siyang lalaki sa isang “sine sa Quiapo, sa may tapat ng *church*” na kaniyang nakatalik

(Marquez). Kung ibabatay sa lokasyon, ito ay ang Times Theater na bukas pa rin hanggang sa pagsasagawa ng pag-aaral na ito.

Maging sa mga “marangal” at mas *mainstream* na babasahin ay mapapansin din ang kaswal na himig ng pagbanggit sa sinehan bilang lugar kung saan may nagaganap na mga gawaing homoseksuwal. Gaya sa isang artikulong isinulat ni Danton Remoto noong 1997, kaswal na kaswal niyang binanggit ang mga sinehan, may pagdidiin pa sa mga luma, bilang isa sa mga lugar na pinupuntahan ng mga bakla para rumampa: “*Gays in the Philippines unwind and find their partners in different places...there are the shopping malls, the moviehouses (the seedier, the better), the parks, why, even the streets, which I’ll write about later*” (Remoto Gays).

Sa kaniyang mga artikulo namang tinipon sa librong *Gaydar*, dalawang beses binanggit ni Remoto ang mga sinehan bilang lugar kung saan may nagaganap na mga engkuwentro ang mga bakla. Basahin ang mga sumusunod na sipi: “It’s all in the eyes, the meet, looking for another gay person to love. It’s all in the eyes, the loneliness and the longing. If not in the malls, then in the discos, parks and theaters, which turn into something else when darkness falls” (Remoto “*Gaydar*” 11) at “list [of] the places where gay men cruise and meet each other. The usual places cropped up: parks and theaters, shopping malls and department stores, bookstores and cafes, bathrooms and bathhouses” (Akin ang diin) Remoto “*Gaydar*” 46).

Pinuna rin ni Remoto ang pangre-raid na ginawa ng programang *Hoy Gising!* sa Pearl Theater. Tinukoy niya ito bilang bahagi ng proyekto ng ABS-CBN 2 para supilin ang mga bakla. Bagaman hindi ekstensibo, binigyang katwiran din niya ang pagpunta ng mga bakla sa sinehan para maghanap ng seksuwal na aliw. Basahin ang sipi mula sa artikulo:

...[T]he TV crew of *Hoy Gising!* invaded Pearl Theater and, with their silent, deadly cameras, captured the goings-on there. They shot half-naked men and long-haired gays—all the stereotypes of the gay kingdom. Noli de Castro—Inday Badiday’s voice-over in *See True*—then spewed vitriol about all this immorality. *But which is more immoral? Gay men forced into darkness by a society that despises them, or a TV show hungry for controversy that invades places frequented by gays?* (Akin ang diin) Remoto “*Gaydar*” 101)

Kung ibabatay naman sa isang artikulong lumabas noong 1994, umabot na rin sa kaalaman ng Kagawaran ng Kalusugan ang pagiging espasyong homoseksuwal ng sinehan, partikular iyong mga nasa Maynila. Ayon

sa naturang artikulo, nagkaroon ng *raid* sa Republic, De Luxe, at Crown Theater dahil sa *letter of endorsement* ng noo'y Kalihim na Juan Flavio na nagsasabing maraming sinehan sa Maynila ang pinangyayarihan ng mga homoseksuwal na engkuwentro (Rebusio).

Kasama ng paglalarawan sa sinehan bilang isang lugar kung saan namumutiktik ang mga lalaking kahina-hinala ang seksuwal na gawi, naglahad naman ng brutal na anekdota ang artikulong “Warning: bad things happen in moviehouses.” Diumano, isang batang lalaki ang ginahasa ng isang bakla (*sodomist* ang ginamit na termino sa artikulo) sa loob ng C.R. sa isang sinehan (Redondo). Nasa himig ng titulo ng naturang artikulo ang pagbibigay ng babala, ng dagdag na kaalaman sa mga mambabasa. At sa kasong ito, ang kaalamang ibinibahagi ay ang pagiging homoseksuwal (at kriminal) ng sinehan. Lumalabas sa pagkakataong ito ang pagtatago ng kaalaman ng loob ng sinehan, na nagdudulot ng kalituhan para doon sa mga “may alam” at “walang alam.”

Matingkad ang kalituhang ito sa isang insidente ng panghihipo na naganap sa Cinema 4 ng Sta. Lucia Mall noong 1998. Ang titulo ng artikulo ay “Gay molests PNP official’s son inside moviehouse.” Kung pagbabatayan ang pahayag ng baklang inaakusahan ng pangmomolestiya, inakala niyang kapuwa “may alam” ang lalaking hinipuan. May himig ng pagkakamali sa isang gawaing nakasanayan na ang naging pahayag ng bakla: “Akala ko kasi, game siya” (Elorde).

Kakabit ng mga pangyayaring ito ang patuloy ding homoseksualisasyon ng espasyo ng sinehan sa pamamagitan ng mga pampelikulang pagtatanghal ng homoseksuwalidad. Noong 2002 ay nagsimula ang Pink Film Festival na nagtatampok ng mga pelikulang lokal at internasyonal tungkol sa buhay LGBT. Suportado ito ng National Commission for Culture and the Arts. Bukod pa rito, mas marami na ang pelikulang lumalabas tungkol sa buhay ng mga bakla, gaya ng mga pelikulang idinirehe ni Crisaldo Pablo, ang *Duda* (2003), *Bathhouse* (2005), *Circles* (2005), at *Moreno* (2007), at ang *Roxxxanne* (2007) ni Jun Lana. Pinansin din ni Rolando Tolentino na pagkatapos ng taong 2000, palaging may isang “*gay offering*” ang mga *film festival* sa bansa. Ibinigay niyang halimbawa ang *Ang Pagdadalaga ni Maximo Oliveros* (2005) ni Aureus Solito, na nagwagi sa unang Cinemalaya Independent Film Festival (Tolentino “*Ang Environment*”).

Namumulaklak sa kasalukuyan ang mga pelikulang *indie* o *independent* at maituturing ang mga ito bilang pangunahing pinagmumulan ng patuloy na paghinga ng halos mamatay nang industriya ng pelikula ng Pilipinas. Karamihan ng mga pelikulang *indie* ay tumatalakay sa homoseksuwalidad

(Tolentino “Indie Cinema”). Ang mga pelikula nina Crisaldo Pablo at Jun Lana na binanggit sa itaas ay pawang *indie films* at ipinapalabas sa mga sinehan ng *malls* na kakompetensiya ng SM, partikular sa mga sinehan ng Robinson’s. Mula nang ipatupad ng SM ang pagsuporta lamang sa “*wholesome family entertainment*,” nailagak na ang mga pelikulang mayroong R-18 *rating* sa mga kakompetensiya nitong *mall* gaya ng Robinson’s at sa iba pang *stand-alone* na sinehan (Tolentino “*Ang Environment*”), gaya ng Hollywood, Dilson, Roeben, at Ginto (bagaman *second-run* ang pagpapalabas ng Hollywood at Ginto). Dahil sa ganitong sistema ng pagpapalabas ng pelikula, mas nagiging malinaw ang manipistasyon ng seksuwalisasyon at homoseksuwalisasyon ng espasyo ng sinehan doon sa mga sinehang malayang nagpapalabas ng mga pelikulang lumalabag sa patakaran ng mga sinehan sa *malls* ni Henry Sy.

Maipagpapalagay na malaki ang naitulong ng aktibong partisipasyon at ng iba pang salik na binanggit sa itaas at ng malay na pagtatanghal ng homoseksuwalidad ng mga bakla sa persepsiyon na tila “natural” at “karaniwang” lugar na ang sinehan para sa mga gawaing homoseksuwal. Gayundin, maaaring makita na ang homoseksuwalisasyon ng sinehan ay mayroong dobleng talim: nagkakaroon ng espasyo ang mga bakla, pero ang espasyong ito rin ang nagdudulot ng posibilidad ng panganib sa kanila; dahil naman sa perpetwal na banta ng raid, maaari ding sabihin na ang pagkilala sa sinehan bilang espasyong homoseksuwal ay isang anyo rin ng pagbubunyag, sapat upang maging obheto ng kontrol ng estado.

Ang mga praktikang pang-espasyo sa loob ng espasyong homoseksuwal

Kung ibabatay sa iba’t ibang praktikang pang-espasyong nagaganap sa mga Ginto, Dilson, Hollywood at Roeben, maaaring matukoy ang mga espasyo sa loob ng mga espasyo. Batay sa aking pagsasaliksik, ito ay ang mga sumusunod: 1) *canteen*, 2) *lobby* ng *orchestra* at *loge section*, at 3) loob ng *orchestra* at *loge section*.

Canteen

Tatlo ang sinehang mayroong *canteen*: Dilson, Hollywood at Ginto. Ang unang mapapansin na pagkakapareho sa espasyo ng *canteen* sa mga sinehang ito

ay ang praktika ng huntahan. Maituturing na bahagi ng kultura ng mga Pilipino ang pagkukuwentuhan habang kumakain. Tila nadadala pa rin ito hanggang sa mga *canteen* ng mga sinehan.

Dito pinakamadalas makakita ng mga magkakasama at magkakakilalang bakla. Ang mga pangunahing gawain sa *canteen* ay ang pagkukuwentuhan at pagbibiruan. Sa gitna ng pagkukuwentuhan at biruan nagaganap din ang pagkain, pag-inom at maaari ding paninigarilyo. Mayroon pang pagkakataon sa Ginto na kumakanta nang malakas sa *canteen* ang isang baklang kostumer. *On the Wings of Love* na bersyon ni Regine Velasquez ang ibinibirit niya.

Madalas kaysa hindi, magkakilala ang tindero at ang mga indibidwal na tumatambay sa *canteen*. Nagtatawagan sa pangalan ang mga bumibili at tindera. Ordinaryong tanawin ang paglipat-lipat ng mga tao mula sa *canteen* at *lobby*. May isang pagkakataon sa Ginto na may isang matandang parukyano na bumili ng kanin at ulam sa *canteen* at pagkuwa'y pumunta sa hagdanang bato sa *lobby* ng *orchestra*. Umupo siya sa isang baitang at saka nagsimulang kainin ang kanin at ulam na nasa isang malaking mangkok. Habang ginagawa ito, nakikipagkuwentuhan pa rin siya sa mga nakaupo sa bangko ng *lobby* ng *orchestra* tungkol sa nalalapit niyang pag-uwi ng probinsya para sa Undas. Mapapansin na kaagad rito na hindi ordinaryong sinehan ang mga sinehang espasyong homoseksuwal. Sa ordinaryong sinehan, ang mga pagkaing ibinebenta at kinokonsumo ng mga parukyano ay iyong mabilis lamang maubos, gaya ng *popcorn*, tinuhog na *hotdog*, *siopao*, at mga tsitsirya. Ang pagbebenta at pagkonsumo ng mga lutong bahay sa loob ng Ginto at Hollywood ay maituturing na patunay na mayroong hangin ng pamilyaridad na umiikot sa espasyo ng mga sinehang espasyong homoseksuwal na sinisinghot ng mga indibidwal na naglalagi sa loob ng mga lunang ito.

Dahil halos iisa naman ang espasyo ng *canteen* at *lobby* sa Hollywood, gayundin ang gawi ng mga magbabarkadang parukyano. Nakakagulat kung minsan ang lakas ng usapan nila, lalo na kung nasa *canteen* ang isa at nasa kabilang dulo ng *lobby* ang kaniyang kausap.

Pero hindi lamang espasyo ng huntahan ang *canteen*. May mga pagkakataon na nagsisilbi rin ito bilang espasyo kung saan puwedeng mag-*cruise* o mag-abang ng mga posibleng makatalik. Sa Hollywood, sa paglabas-masok ko sa *orchestra section*, may mga pagkakataong naririnig ko ang malalakas na komento (o sadyang ipinaririnig sa aming mga dumadaan) ng mga baklang tumatambay sa *canteen* at *lobby*. May mga pagkakataon din na tila pinagbubulungan ng mga tumatambay sa *canteen* at *lobby* ng Hollywood ang ilang mga kostumer na ipinagpapalagay nilang bagong salta lamang sa sinehan.

Lobby ng orchestra at loge section

Hindi lamang pulos seksuwal na paksa ang napag-uusapan sa *lobby*. Gaya ng nabanggit ko sa itaas tungkol sa matandang bakla na kumakain ng pagkain sa hagdanan ng Ginto, nagkukuwento siya ng mga plano tungkol sa pag-uwi ng probinsya para sa noon ay nalalapit na Undas. May naulinigan din akong mga baklang nag-uusap tungkol sa politika minsan, partikular sa pagpapalaya kay Joseph Estrada.

Masasabi kong magkakakilala ang karamihan ng mga tumatambay sa *lobby* ng *orchestra* ng mga sinehan na espasyong homoseksuwal. Sa Ginto, may mga bansag pa ang mga bakla at kolboy sa isa't isa. Halimbawa, may isang guwapong kolboy na masuyo nilang tinatawag bilang “Bunso.” “Mommy” naman ang tawag nila sa isang matandang baklang palakuwento. Sa Hollywood, panay ang biruan at kantiyawan ng mga bakla at kolboy, gaya ng nabanggit sa itaas. Nakikipagtangan din at nakikipagkumustahan nang mabilisan ang ilang pumapasok na kostumer sa Dilson at Roeben sa *porter*. At kahit iyong mga hindi naman kakilala ay napapakausap sa mga tao sa *lobby*. Ganito ang nangyari sa amin ng kolboy sa Ginto na tinatawag na “Bunso.” Hindi kami magkakilala pero nagngitian kami nang magkatabi sa bangko sa *lobby* ng *orchestra* section. Sa *lobby* ko rin nakausap ang ilang matatandang bakla sa mga sinehan, gaya ng mga binanggit ko sa itaas. Panay ang kuwento nila sa akin, kahit hindi naman nila itinatanong man lang ang aking pangalan.

Nagsisilbi rin ang *lobby* ng *orchestra* sa mga sinehan bilang lugar ng ekonomiko at seksuwal na transaksyon. Ito ay dahil sa *orchestra* section tumatambay ang mga kolboy, masahista at mga baklang kostumer nila.

Sa *lobby* nag-uusap ang mga kostumer at kolboy. Kung minsan, ang kostumer ang lumalapit sa natitipuhan nilang kolboy para yayaing pumasok sa loob ng *orchestra*. Kung minsan, ang kolboy naman ang nagpipisinta ng sarili. May mga pagkakataon din na may isa pang kostumer na namamagitan sa kostumer at kolboy, kahit hindi naman talaga nagpapakilala ang kostumer bilang bugaw.

Kadalasan, nakatayo lamang ang mga kolboy sa may bukana ng *orchestra*, nakasandig sa pintuan, sa ilalim ng kurtina. Alerto sila sa mga pumapasok at lumalabas. Berbal at di-berbal ang mga uri ng komunikasyon. Simple naman ang itinatakbong mga berbal na transaksyon. Nagsisimula lamang ito sa pagtatanong ng “*Service, ser?*” na maaaring sagutin o hindi ng kostumer. Ang aking napansin, madalas na malakas ang pag-aalok ng mga kolboy at masahista sa kanilang serbisyo, pero bahagyang humihina ang

kanilang boses kapag nagbabanggit na ng presyo. Para naman sa mga transaksyong di-berbal, kadalasang tinitingnan ng mga kolboy sa mata ang mga posibleng kostumer at sa aking personal na karanasan, tila mayroong silang espesyal na kakayahang malaman kung sino ang naghahanap ng serbisyong iniaalok nila at hindi.

Loob ng orchestra at loge section

Pagtatalik ang pangunahing gawain sa loob ng *orchestra*. Sa Ginto, ang mga kolboy at kanilang kostumer ang naglalagi rito. Ito ang kanilang teritoryo. Ang sinumang pumasok sa loob ng *orchestra* ay inaasahang batid ang katotohanang ito, kung hindi man ay agad rin niyang malalaman dahil sa pag-aalok ng mga kolboy.

Teritoryo rin ng mga kolboy at kanilang mga kostumer ang loob ng *orchestra* sa Hollywood. Ang pagkakaiba lang, hindi pulos kolboy ang lalaking nagbibigay ng pansamantalang aliw sa sinehang ito. Maituturing pa ngang *unique* ang Hollywood dahil dito lamang sa apat na sinehan maraming masahista. Hindi kakatwang tanawin ang mga hubad barong kalalakihan na minamasahe ng kapuwa. Magiging pamilyar sa pang-amoy ang samyo ng *efficascent oil* kapag naglagi sa loob ng *orchestra*. Kasama ng usok ng sigarilyo, sangsang ng pawisang katawan, panghi ng natuyong ihi at amoy *clorox* na tamod, nakikipag-agawan ito sa pansin ng ilong.

Sa pakikipag-ugnayan ng mga baklang kostumer sa mga kolboy, dalawa ang posibleng silbi ng espasyo ng loob ng *orchestra*. Maaaring sa loob mismo sila magtalik, maaari ding magsilbi lamang ang loob ng *orchestra* bilang *pick-up ground*. Marami akong pagkakataon na nakakita ng mga kostumer na hindi naman nagtatagal sa sinehan. Iikot lamang sila, makikipag-usap sa natipuhang kolboy, uupo sandali. Hindi magtatagal, sabay na silang lalabas ng sinehan.

Oral sex ang pangunahing gawaing seksuwal sa loob ng sinehan. Karamihan sa mga kolboy, sila mismo ang tsumutsupa. Ang tawag nila rito ay *service*. Gaya ng nabanggit sa itaas ukol sa mga berbal na transaksyon, “*Service, ser?*” ang madalas nilang tanong. Hindi pare-pareho ang presyo ng serbisyo. Si Greg, callboy sa Crown Theater, ay naniningil ng isangdaan at limampung piso (P150) para sa *oral* at *anal sex* (Greg). Apat na daan (P400) naman ang singil ni Jonah para sa parehong serbisyo (Jonah). Si Jun, isang kolboy na paminsan-minsan lamang daw pumupunta ng Hollywood, ang may pinakamataas na

singil: limang daang piso (P500) (Jun).

Seksuwal na espasyo rin ang *loge section* ng mga sinehan. Gaya ng *orchestra*, nagsisilbi itong lugar para sa pagtatalik at lugar para maghanap lamang ng makakatalik sa labas. Pero kung mayroong distinksyon ang *orchestra section* ng Hollywood at Ginto laban sa Dilson at Roeben, halos pare-pareho ang mga nangyayari sa loob ng *loge section* ng apat na sinehang ito.

Marami akong nasaksihang eksena ng pagtatalik sa mga *orchestra* pero sa kahit alinman sa apat na sinehan, sa bawat pagdalaw ko ay mas marami akong nakitang mga nagtatalik sa *loge section*.

Gaya sa *orchestra*, sa mga upuan din ginagawa ang mga gawaing seksuwal. Pagtsutsupaan din ang pinakakaraniwang gawaing seksuwal. Mayroon ding nagbabating mag-isa at may kasalo. Madalas, ang mga nagbabating mag-isa ay iyong mga may edad na.

Masasalamín din sa *loge* ang kabalintunaan ng pag-iral ng sinehan bilang espasyong homoseksuwal. Iyong mga upuan na karaniwang itinuturing na pinakamagagandang puwesto para manood ng pelikula ay hindi okupado. Mas pinuputakti ng mga parukyano ang mga mas mataas na upuan, iyong mga upuang nasa sulok. Halos lahat ng mga napanood kong nagtatalik ay nakaupo sa mga pinakaitaas na upuan.

Hindi katulad sa *orchestra* na inuumpisahan muna sa berbal na transaksyon bago magsimula ang pagtatalik, mas nangungusap ang mga katawan sa *loge*: titigan ng mga mata, tanguan ng ulo, kiskisan ng braso, dunggulan ng mga tuhod.

Sinehan bilang espasyong homoseksuwal: dobleng pag-iral

Ang mga sinehan ng Ginto, Roeben, Dilson at Hollywood ay mga halimbawa ng mga espasyong homoseksuwal. Napapatunayan ito ng mga idinatalayang praktikang pang-espasyo sa loob ng sinehan. Ang mga gawaing homoseksuwal sa loob ng *comfort room*, *balcony* at *loge section* ang pangunahing dahilan ng pagpunta ng mga parukyano, regular man o hindi, at ng mga kolboy, bugaw at maging ng ilang masahista sa apat na sinehang napiling pag-aralan. Maituturing ang mga sinehan na espasyong homoseksuwal bilang mga lubak ng pagtutol sa inaasahang patag na patag na paghahari ng espasyong heteroseksuwal.

Sa pagsusuri sa mga datos, lumilitaw na pekulyar sa sinehan bilang espasyong homoseksuwal ang pangangailangan sa konsepto ng kadoblehan sa pag-unawa sa pag-iral nito. Ang ibig kong ipakahulugan sa doble ay ang pagkakaroon ng dalawang uri ng pag-iral, batay sa persepsiyon ng tumitingin.

Unang mapapansin na kailangan ng dobleng pag-unawa sa pangalan ng sinehan. Sa kaso ng Ginto, iba ang pangalan na nasa labas ng gusali at iyong nakatatak sa tiket. Ginto Cinema ang nasa labas, Bravo Theater naman ang nasa tiket. Gayundin sa kaso ng Hollywood. Kilala ito bilang Hollywood, pero Amigo ang pangalan sa tiket. Sa kabila nito, batid pa rin ng mga “totoong” parokyano na ang Bravo ay Ginto, at ang Amigo ay Hollywood. Hindi ito agad malalaman (o posible ngang hindi na talaga malaman) ng hindi naman parokyano, o ng sinumang mapagawi lamang sa mga sinehan at nagkataong bumili ng ticket.

Makikita din ang pag-iral ng kadoblehan sa Ginto, Roeben, Dilson at Hollywood sa kanilang pagsagka sa heteroseksuwalidad. Ito ay nagaganap sa pamamagitan mismo ng paggamit sa pampelikulang pagtatanghal ng namamayaning seksuwalidad. Ang mga pelikulang seks ang tema na ipinapalabas nila ay nagtatampok sa mga heteroseksuwal na babae at lalaki. Doble ang paggamit ng mga sinehan sa mga heteroseksuwal na pelikula: una, nagsisilbi itong lambong. Bagaman mahahalata ang pagiging seksuwal na espasyo ng sinehan mula sa labas dahil sa pagpapakita ng mga *signboard* ng mga pelikulang seks ang tema, hindi nagiging bunyag kaagad ang homoseksuwalidad ng espasyo. Ikalawa, ang pampelikulang pagtatanghal ng heteroseksuwalidad ay nagagamit ng mga bakla sa pagsulong ng mga gawaing homoseksuwal. Kahit hindi ito ang pangunahing dahilan ng pagpunta sa mga sinehan, hindi naman maaaring ipagwalang bahala ang posibleng epekto nito sa pagdagdag sa *sexual excitement* ng mga parukyano.

Pero dahil nga ang espasyo ay hindi naman matatag, at madalas ay iyon mismong mga puwersang sumuhay sa pag-iral nito ang siya ring nagiging salik ng pagbagsak, hindi rin lubos ang pagtatagumpay ng mga sinehan bilang espasyong homoseksuwal. Muling sumusungaw ang dobleng katangian ng espasyong homoseksuwal: bagaman nagsisilbi ang espasyong ito bilang kanlungan ng mga bakla, kung saan hindi sila ang itinuturing na iba, ito rin ang pinagmumulan ng panganib para sa kanila.

Mga Akdang Pinagsanggunian

- Barker, Chris. *The SAGE Dictionary of Cultural Studies*. London: SAGE Publications, Ltd., 2004. Limbag.
- Chika Chika*. 18 Hulyo 1999. Limbag.
- Edwin. Personal interview. 18 September 2005.
- Evasco, Eugene Y., Roselle V. Pineda, and Rommel Rodriguez, eds. *Tabi-tabi sa Pagsasantabi: Kritikal na Tala ng mga Lesbiana at Bakla sa Sining, Kultura, at Wika*. Quezon City: UP Press, 2003. Limbag.
- Fleras, Jomar. *The Quintessential Book of Manners and Etiquette for Filipino Gaymen*. Makati City: Reachout AIDS Education, 1998. Limbag.
- Garcia, J. Neil C. and Danton Remoto, eds. *Ladlad: An Anthology of Philippine Writing*. Pasig: Anvil Publishing, Inc., 1994. Limbag.
- _____. *Philippine Gay Culture: The Last Thirty Years*. Quezon City: UP Press, 1996. Limbag.
- _____. *Slip/pages: Essays in Philippine Gay Criticism (1991-1996)*. Manila: De La Salle UP, 1998. Limbag.
- Greg. Personal interview. 18 September 2005.
- Elorde, Clifford. "Gay Molests PNP Official's Son Inside Moviehouse." *People's Journal Tonight*. 23 Hunyo 1998. Limbag.
- Esteban, Efren. "Hindi basta putok lang." *Moviescoop. People's Journal Tonight*. 28 Enero 1983. Limbag.
- _____. "Epekto ng bold." *Moviescoop. People's Journal Tonight*. 31 Enero 1983. Limbag.
- Hau, Caroline S. *Necessary Fictions: Philippine Literature and the Nation 1946-1980*. Quezon City: Ateneo de Manila UP, 2000. Limbag.
- Holmes, Margarita Go-Singco. *Naiibang Pag-ibig: Ang Maging Bakla sa Pilipinas*. Pasig: Anvil Publishing Inc., 1995. Limbag.
- "I Confess." *Click Poster* no. 34, 24. Limbag.
- Icon*. volume 2. number 1. 2005 Limbag.
- Jonah. Personal interview. 30 Oktubre 2007.
- Jun. Personal interview. 14 September 2005.
- Malay, Ricardo. "Gays Step Out of the Closet," First Opinion. *Manila Chronicle*. 30 Hunyo 1994. Limbag.

- Marquez, Randy. "A Theater Affair." *Gigolo*. 23 Hulyo 1999: 22. Limbag.
- "Natikman Na Lahat Ng Nationalities Ngunit." *Chika Chika*. 5 Setyembre 1999: 35. Limbag.
- Rebusio, Janet. "Theater Sex 'Service.'" *People's Journal Tonight*. 15 Enero 1994. Limbag.
- Redondo, Jay-Ann D. "Warning: bad things happen in moviehouses." *Manila Bulletin*. 31 Enero 1999. Limbag.
- Reg. Personal interview. 19 Enero 2008.
- Remoto, Danton. *Gaydar*. Pasig: Anvil Publishing, Inc., 2002. Limbag.
- _____. "Gays: from the underground to the mainstream." *Manila Times*. 23 Pebrero 1997. Limbag.
- _____. "Introduction." Garcia, J. Neil C. and Danton Remoto, eds. *Ladlad: An Anthology of Philippine Writing*. Pasig: Anvil Publishing, Inc., 1994. Limbag.
- Revised Penal Code of the Philippines. <http://www.chanrobles.com/revisedpenalcode/othphilippines.htm>. Huling in-access noong 14 Setyembre 2008. Web.
- Rodriguez, Rommel. "Ang Pulitika sa Dalumat ng Estetika: Re-imahinasyon sa Identidad ng Bakla sa Dula at Pelikulang Pilipino." *Kasarinlan*. No. 41. 2001. 97-130. Limbag.
- _____. "Lampas sa Pita ng Laman: Mga Imahe at Talinghaga tungo sa Kamalayan at Kritisismong Bakla." *Tabi-tabi sa Pagsasantabi: Kritikal na Tala ng mga Lesbiana at Bakla sa Sining, Kultura, at Wika*. Eds. Eugene Y. Evasco, Roselle V. Pineda, and Rommel Rodriguez. Quezon City: UP Press, 2003. 159-183. Limbag.
- Sambo, Lino. "Sinehang Imoral, Disente ang Karatula Pero ang Show: Bomba." *People's Journal Tonight*. 4 Mayo 1981. Limbag.
- Sipin, Larry V. "The Gay Crowd: NotMman Enough?" *Manila Times*. 1 Oktubre 1994. Limbag.
- "Tatlo...Magkasalo Sa Parking Lot." *Chika Chika*. 18 Hulyo 1998: 35. Limbag.
- "The Library Foundation," *L Magazine*, volume 1. number 4. 2005. Limbag.
- Tolentino, Roland. "Ang Environment ng Gay Cinema," nasa <http://bulatlat.com/2008/09/ang-environment-ng-gay-cinema>. Huling in-access noong 20 Setyembre 2008. Web.
- _____. "Indie Cinema bilang Kultural na Kapital KPK Column, Bulatlat," nasa <http://rolandotolentino.wordpress.com/?s=indie>. Huling in-access noong 20 Setyembre 2008. Web.